

A *tonus peregrinus* – egy tónus ethosza

A *tonus peregrinus* kapcsán általában három dolgot szoktunk kiemelni:

- a) a zsoltár-dallam első versének mindkét félverse iníciummal kezdődik (Amikor Izraelt kivonult...),
- b) a zsoltár második versének második félverse az *átvándorolt* tenorhangon kezdődik, ezért van
- c) két tenorhangja.¹

Ennyiben a *tp* abban különbözik a többi zsoltártónustól, amelyek az *octoechos* rendszerébe tartoznak, hogy vele kapcsolatban nem pusztán *finalis* és *tenor* hangról beszélünk, hanem két tenorhangról. Általánosan a *re* hangot nevezzük meg finálisnak, az első félvers tenorhangja ebben az esetben, a finálistól egy kvinttel feljebb található *la*, a második félvers tenorhangja a *so*.

A tónus hangjai: *la-ta* iníciomot követően *la* tenorhang után ereszkedő *ta-la-so-fa*, majd a második félverstől *so-mi-fa-mi-re* dallamív. A tónus ambitusa ennyiben (*re-ta*) egy K6-t jár be.

<5X6-[-X6543-:-£-2321-?

A német pentaton hagyomány fölfelé emeli az iníciomot, így a *la-ta* iníciuum helyett *la-do* szólal meg, ezáltal a dallam ambitusa K6-ról K7-re változik. Így használják a hazai evangélikus istentiszteleti rendben is.²

<57-[-X6543-:-£-2321-?

A *tp* dallamát felhasználó antifónákat a szent zsolozsma tételei között találjuk.

Angeli Domini.³ + 112. Zsoltár. Az antifóna ambitusa *do-la*.

<1-0-1-3-34-4-;-5-4-5-5-4-3-2-1-:-3-45-4-4?

Deus autem noster.⁴ + 113. Zsoltár. Az antifóna ambitusa *do-ta*.

<0-1-3-2-34-4-45-32-1;-3-4-5-X6-5-43-4-3-45-4-4-?

Martyres Domini.⁵ + 112. Zsoltár. Az antifóna ambitusa *do-la*.⁶

Nos qui vivimus.⁷ + 113AB Zsoltár.⁸ Az antifóna ambitusa *do-ta*.⁹ Ebben az esetben is a *do* a *re* hang tonális megerősítése. Húsvéti időben az antifóna dallamára alkalmazza az Alleluját.¹⁰

¹ HUBER Frigyes, *A gregorián korális*, Magyar Kórus, Budapest 1938, 59.

² Evangélikus istentisztelet – *Gyülekezeti liturgikus könyv*, Luther Kiadó, Budapest 2007, 308.

³ LU 1660. *Die 29 septembris, In dedicatione S. Michaelis Archangeli, in II. vespere, 4. Ant.* CAO-ECE III/B Praha (5.0929.0460), 27. 36. 155; CAO-ECE V/B Esztergom/Strigonium (5.0929.0460), 31. 155. CAO-ECE VI/B Kalocsa-Zagreb (5.0929.0460) 26. 119. 125. Dobszay László magyar kéziratok alapján 1. és 8. tónusban hozza: DOBSZAY László, *Az antifóna*, Budapest 2004, 114.

⁴ LU 256. *Dominica ad Vesperas, 5. Ant;* PsMon 310. *Feria II. ad vesp.*

⁵ LU 1154. *Commune plurimorum Martyrum, in I. vespere, 4. Ant.* CAO-ECE III/B Praha (5.1304.0460), 220. CAO-ECE VI/B Kalocsa-Zagreb (5.1304.0460), 200. CAO-ECE V/B Esztergom/Strigonium (5.1304.0460), 312.

⁶ Dallama ugyanaz, mint az *Angeli Domini*.

⁷ AR II, 467. *Dominica Hebdomadae II, ad II vespere, Antiphona 2;* PsMon 309. *Feria II. ad vesp.* CAO-ECE V/A Esztergom/Strigonium (42980), 214. 273. Magyar szöveggel: EE 790. Ennek dallamát követi az evangélikus istentiszteleti rend (Diurnale 175. o. alapján): Evangélikus istentisztelet – *Gyülekezeti liturgikus könyv*, (747; 749), 430-432.

⁸ AM II, 75-77, *Feria II. ad vesp.*

⁹ KLÖCKNER, Stephan, *Handbuch Gregorianik*, ConBrio 2009, 77.

¹⁰ AM II, 75. *Feria II. ad vesp.* PsMon 309. *Feria II. ad vesp, tempore paschali.* EE 706 (1. Esti dicséret az évközi időben), 746, 748 (Húsvét esti dicséret – Nagyvecsernye).

<0-1-3-34-4-:-5-X6-5-4-3-45-5-4-?

Érdekessége ennek az antifónának, hogy a *Breviarium Notatum Strigoniense* 8. tónusban hozza:¹¹

<3-3-5-56-6-5-7-5-4-3-45-5-4-? Nos qui vivimus in BrNotStr 69^r

A *tp* formájában és eredetében a mai napig pontosan meg nem határozott tónus. A teoretikusok sokféleképpen próbálkoztak azzal, hogy az *octoechos* rendszerbe helyezték, de mindhiába. A *tp* így a tónusrendszeren kívül eső tónus lett.¹² Dobszay László *St Amandi Hucbald* nyomán úgy jellemzi, hogy a *tp* a VIII. tónushoz függesztett jelleget visel.¹³

A zsolttártónus megnevezései sokatmondóak:

- peregrinus – zarándokló: a) mivel két tenorhangja van; b) mivel a 114. (113.) zsolttárhoz¹⁴ kapcsolódott (peregrinatio Israëlis), ennyiben kizárólag a húsvéti időben használták;¹⁵ c) változás, megtérés
- novissimus (Anonymus)¹⁶
- neophytus (Aurelianus)¹⁷
- tónus IX.

Eredetére nézve sok kutató szerint a *tp* a zsinagógai istentiszteleti rendből mehetett át bizánci közvetítéssel a latin liturgikus hagyományba. Gerbert¹⁸ és Peter Wagner¹⁹ szerint gallikán eredetű. Amennyiben elfogadjuk a zsinagógai eredetet, úgy elmondhatjuk, hogy a szefárdi dallam hagyománya ötvözi magában a gregoriánban differenciálódott I. és VI. tónus elemeit (megjegyezzük, hogy a magyar népzeneben az iníciümök is az I. VI. tónusra emlékeztetnek bennünket), de bizonyos, hogy dallamívében a *tp* inkább áll közel a zsidó liturgikus gyakorlatban használt dallamképhez.

<[-;-545345X65-,-£-3214321-? A 24. zsolttár szefárdi dallama

A dallam hamar közkedveltté vált, megjelenik a német és magyar középkori forrásokban, így az Öreg Graduál anyagában is. A *tp* magyarországi formája díszesebb, mint az *AR II* vagy *AM I* kiadásában. Érdekessége viszont az, hogy a 113. zsolttárhoz való alkalmazása a protestáns egyházakban átment Mária hálaénekének verses éneklésébe is: *Meine Seele erhebt* (Klugschen Gesangbuch 1533).

J. S. Bach ezt a dallamot²⁰ több művében is felhasználta. Ugyanígy felhasználja a dallamot pl. B. Gaesius, W. A. Mozart és J. Rheinberger.

A *Gyülekezeti liturgikus könyv*²¹ átvette ennek hagyományát, a *tp* dallamában a német változatot követi. Az antifónát a Diurnale 188. o. alapján szerkesztették.

A *tp* megjelenik a magyar népzeneben,²² sőt kimutatható a dallamok közös ősi keleti eredete. Rajeczky Benjamin rámutatott az *Én fölkelék karácsony jó reggel*²³ kezdetű kántáló ének kapcsolatára az ősi

¹¹ *Breviarium Notatum Strigoniense* (XIII. s.), in *Musicalia Danubiana* 17. Budapest 1998, 69^r

¹² AUGUSTONI, Luigi, *A gregorián ének*, Budapest 2010, 103.

¹³ DOBSZAY László, *Psalmorum melodia*, Budapest 2002, 19.

¹⁴ A zsolttár ünnepélyes hangvétellel elbeszéli Izrael kivonulását Egyiptomból egészen a Jordánon való átkelésig. A Jelenések könyvében és a Zsidókhöz írt levélben az ítélő Krisztus jelképének tipológiája emelkedik ki (Jel 20,11; Zsid 12,26). Evangélikus istentisztelet – *Gyülekezeti liturgikus könyv*, (747), 430.

¹⁵ Jelenleg a 113A. Zsolttár 8. tónusú antifónával található AR II, 201-202. A 113B. Zsolttár, a II. hét II. Esti dicséretének része. A 115. zsolttár irodalmi formájában vegyes képet fest: panaszdal – himnusz – bizakodás (áldás).

¹⁶ ANONYMUS, in *Scriptores ecclesiastici de musica sacra potissimum*, 1, Hildesheim R/Georg Olms, 1963, 218.

¹⁷ AURELIANUS RÉÔME, *Musica Disciplina*, in *Scriptores ecclesiastici de musica sacra potissimum*, 1, 52.

¹⁸ BOGISICH Mihály, *A keresztény Egyház ősi zenéje*, Eger 1879, 446-447.

¹⁹ KLÖCKNER, Stephan, *Handbuch Gregorianik*, ConBrio 2009, 77.

²⁰ BACH, J. S., *Vierstimmige Choralgesänge*, Budapest 238-240.

²¹ Evangélikus istentisztelet – *Gyülekezeti liturgikus könyv*, (647) 245-246.

recitációval.²⁴ Ugyanakkor az *Angyaloknak nagyságos Asszonya* dallamában is²⁵ felfedezhetők a *tp* dallamvilágának elemei, „utánérzése”.²⁶

<XB4-6-8-7-:-7-ö-9-8-7-6-;-8-7-8-7-:-8-7-6-5-4-?Én fölkelek...

<XB-4-4-8-8-7-6-7-8-9-8-:-8-ö-9-8-9-8-7-8-7-6;

-8-9-8-7-8-7-6-5-4-3-:-5-4-5-6-7-8-7-8-7-6-5-4?Angyaloknak...

Ide tartozik még az erdélyi népi gyűjtésből, az Éneklő Egyház gyűjteménybe bekerült *Az Úr angyala* kezdetű énekünk (ÉE 351) is.²⁷

A magyar nyelvű liturgikus gyakorlatban: H 453. hozza a zsoltár-tónust. A *Temetési Szertartáskönyv*, *Az Úr nékem pásztorom* kezdetű válaszos-zsoltárt hozza,²⁸ valamint a *Rogamus te, Domine* magyar változatát: *Urunk, Istenünk*.²⁹

A *tp* egyrészt a reménykedő és vigaszt váró ember gondolatainak és érzéseinek, másrészt az Istenre való ráhagyatkozás biztosságának kifejezője. A Jelenések könyvének fényében Krisztus második eljövételének várakozása nyer kifejezést a *tp* dallamában. Felfedezhető benne az anyai kedvesség érzülete, amennyiben az Erzsébethez igyekvő, *vándorló Máriára* tekintünk, aki hálaénekében Isten nagy tetteiről elmélkedik.

A rockzenében felhasználta a *Deep Purple* zenekar, a *Child in Time* című énekükben.

²² SZENDREI Janka, *Recitatív típusok a magyar népzeneben* in *Szendrei Janka írásai 1.*, Budapest 1999, 263-269; DOBSZAY László – SZENDREI Janka, „*Szívárvány havasán*” a magyar népzene régi rétegének harmadik stílus-csoportja, in *Szendrei Janka írásai 1.*, Budapest 1999, 356-359. *A magyar népdaltípusok katalógusa* I. MTA ZTI, Budapest 1998, 330.

²³ Kisambitusú, régies, tíz szótagú (kadencia /4/ 1, /b3/ 1). *A magyar népdaltípusok katalógusa* I. MTA ZTI, Budapest 1988, III(G)/160a-b

²⁴ RAJECZKY Benjamin, *Magyarország zenei története I. Középkor*, Budapest 1988, 492-494.

²⁵ *A fényes nap immár lenyugodott*, kisambitusú, régies, tíz szótagú (kadencia 5 /b3/ VII 1). Megszerkesztett dallamok közé tartozik. *A magyar népdaltípusok katalógusa* I. MTA ZTI, Budapest 1988, III (G)/159a-b.

²⁶ *A magyar népdaltípusok katalógusa* I. MTA ZTI, Budapest 1988, 508.

²⁷ *A magyar népdaltípusok katalógusa* I. MTA ZTI, Budapest 1988, 330.

²⁸ *Temetési Szertartáskönyv*, SzIT, Budapest 1999, 52-54.

²⁹ *Temetési Szertartáskönyv*, 291-292.